

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך לח, תשמ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

פראנץ רוזנצווייג וגישתו ללשון העברית

פראנץ רוזנצווייג, שנולד לפני כמאה שנים היה בלא ספק אחד מהוגי-הדעות הגדולים ביותר במאה שלנו. הוא תרם רבות לשיחה הבין-דתית בין יהודים לנוצרים. שיבתו לחיק היהדות, לאחר שכמעט התנצר, הייתה יחידה במינה והיא יכולה לשמש דוגמה עד היום לבעלי תשובה שבימינו. רבות נכתב עליו: על חייו הקצרים והמיוחדים, על עבודתו הפילוסופית והתאולוגית, על פעולותיו הפדגוגיות בבית-המדרש החופשי בפראנקפורט ועל תרגומו את התנ"ך וכמה משירי ר' יהודה הלוי. ואולם אין כוונתי לכתוב כאן אלא על דבר אחד בלבד: גישתו של רוזנצווייג לשפתנו, השפה העברית.

כאשר היה רוזנצווייג בן אחת-עשרה, ביקש רשות מהוריו ללמוד עברית¹. הוריו המציאו לו מורה. כשהיה בן עשרים, חידש

1. ראה R. Rosenzweig – E. Rosenzweig-Scheinmann (ed.), *Franz Rosenzweig. Der Mensch und sein Werk. Gesammelte Schriften, I. Briefe und Tagebücher. 1. Band 1900–1918*, Den Haag, 1979, p. 2.

את לימודיו בעברית². ב-1913 למד שיעורים פרטיים בברלין אצל זוננשיין. כאשר סיים את יצירת-המופת Stern der Erlösung ("כוכב הגאולה") ב-1919, הודיע, שהוא מעוניין להוציא לאור מהדורה עברית לחיבורו. הוא חשב לקרוא לו "מגן דוד"³, אבל ביומנו⁴ כתב, ש"כוכב מיעקב"⁵, הוא השם המתאים למהדורה, "כיוון ש'כוכב הגאולה' נשמע לא-נכון". מתוך קריאה בחיבוריו ברור, שתרגומו לעברית של ספר זה היה אחת המשאלות הגדולות של רוזנצווייג.

אף על פי שהעריך מאוד את הלשון העברית, התייחס בביקורת לחשיבות שמייחסים לה הציונים, והיא נראתה מוגזמת בעיניו. כך

2. ראה במכתב לה' אירנברג מ-17 במארס 1906; שם, עמ' 34-35.
3. במכתב לה' אירנברג מ-6 ביולי 1919; Id., *Franz Rosenzweig. Der Mensch und sein Werk. Gesammelte Schriften, I. Briefe und Tagebücher. 2. Band 1918-1929*, Den Haag, 1979 (=RR²), pp. 636-637.
4. ב-9 ביוני 1922; RR², עמ' 793.
5. לפי במדבר כד, יז. יוסף יואל ריבלין, לימים מרצה ללשון וספרות ערבית באוניברסיטה העברית, ניסה לתרגם כמה קטעים מתוך *Der Stern* והציע את הכותרת הזו; ראה המכתב של רוזנצווייג אל ריבלין מ-24 באוקטובר 1926; RR², עמ' 1109-1110. למרות זאת הופיע ב-1970 במוסד ביאליק תרגומו של פרופ' יהושע עמיר בשם "כוכב הגאולה".

למשל, כשכתב⁶ על הפעולות של נחום גולדמן, העיר, שהציונים מתלהבים מתפריט כתוב עברית יותר ממזמורי תהילים ומדברי הנביאים גם יחד. ולמרטין בובר הוא מביע את פליאתו, על דבר אמונתו הציונית הוותיקה ב"כוח המיידה" של הלשון, והוא ממשיך ושואל אותו, אם אמונתו זו היא שארית ממחשבותיו הקודמות, ושמה הוא חשב על הנושא מחדש⁷. למרות ביקורתו החריפה על אמונתם המוגזמת של הציונים בלשון העברית, חזר רוזנצווייג וחשב שוב על ה"כוח המיידה" של העברית. הוא דן בכך במסתו על העברית החדשה⁸. המסה נתפרסמה ב-1925, ומובאים בה רוב הגיגיו של רוזנצווייג על השפה העברית. יעקב קלצקין, שהיה ציוני ולמד גם הוא כרוזנצווייג אצל הרמן כהן, תרגם את "תורת המידות" מאת שפינוזה. בעקבות התרגום הזה כתב רוזנצווייג את המסה. בכותרת המסה "עברית חדשה?" סימן השאלה מאפיין את מחשבותיו של רוזנצווייג. הוא מבקר עברית לא-מסורתית ומגן על עברית הקשורה לעבר, שכן היא המקשרת בין יהודי ליהודי. בעיניו העברית היא לשון קדושה ורגילה כאחד. האמת העירומה – כך הוא כותב – לא תוכל לחיות, וכמוה גם השקר העירום. שניהם – האמת והשקר – זקוקים לבגדים כדי להתחמם. האמת היא, שהעברית היא לשון קדושה של עם קדוש; והשקר הוא, שהעברית היא לשון מדוברת. רק במבט ראשון האמת והשקר

6. במכתב לאמו מ-7 בפברואר 1919; RR^2 , עמ' 624.

7. ראה המכתב מ-25 בינואר 1925; RR^2 , עמ' 1021.

8. F. Rosenzweig, *Kleinere Schriften*, Berlin, 1937, pp. 220–227.

סותרים זה את זה. אבל במציאות היהודית הקודש מתורגם לחול, והחול של היום הראשון רץ לקראת השבת, המעניקה קדושה לימים שמן יום הראשון ואילך. העברית כלשון-קודש אינה סגורה: היא נשארת חיה כל הזמן, אבל חיוניותה של העברית שונה מחיוניותן של לשונות אחרות בכך, שכל דבר שהיא מקבלת נשמר ואינו הולך לאיבוד, והוא מעשיר את הלשון. לעומת השפות האחרות, שקיימת בהן צריפת לשון הכרוכה בתהליך ממושך של מיתה ולידה מחדש, לשפה העברית אין צריפת לשון וחיי הלשון העברית הם חיים נצחיים של לשון נצחית, חיים של חוסר-יכולת למות, חוסר-רצון למות וחוסר-אפשרות למות. הלשון העברית איננה גוף גדל, אלא היא אוצר, שהגויים יכולים לראות בו את מלכות השמים המתקרבת. מי שקורא את שפינוזה בתרגומו של קלצקין, או מי שקורא אפילו עיתון עברי יכול לנצל את ההזדמנות ולהבין יותר את התורה או את הפירוש של אבן עזרא. לפי דעתו של רוזנצווייג, קריאה בשפה העברית חייבת להיות מותנית בידיעה מקיפה של הלשון לכל רבדיה; מה שאין כן בשפות אחרות כגרמנית, אנגלית או לאטינית, שהקריאה בהן היא קטיפת פרי שדה הלשון שניתן באותו דור, שבו היו נקראות. הלשון האלוהית של העם היהודי אינה נעולה בפני העברית המדוברת, כפי שנעולות בקדושה מאגית הלאטינית של הכנסייה או הערבית של הקוראן: כל יהודי יש לו עניין להבין את לשון הקודש. עם זה, העברית המדוברת אינה קשורה אל ההווה בלבד כמו לשונות אחרות אלא היא מלאה מובאות, וסימן המירכאות הוא הסימן הרווח בה ביותר. לפי רוזנצווייג, העברית החדשה בארץ ישראל צריכה להיות קשורה עם גורלו של היהודי. העברית היא

לשוננו של העם העתיק. אם הדובר עברית ישמור על קשר עם העבר ועם כל יהודי, הוא ימנע סכנה כפולה: האחת, שהלשון לא תהיה קשורה לעבר; והאחרת, שהלשון לא תהיה קשורה ליהודים שמחוץ לארץ ישראל. רוזנצווייג מדגיש, שטעות חמורה היא לחשוב, שהעברית היא רק התוצאה של ארץ לאומית ושל תרבות לאומית. לא מספיק – כך הוא כותב – לשרוף את ספרי המסחר הקודמים, כדי שיבואו הלקוחות בהמוניהם, והוא מוסיף: "אי-אפשר לדבר עברית בדרך שרוצים, צריך לדבר כמו שהיא. היא קשורה לעבר ויש לה מחויבות כלפי העולם, גם בפיו של הקטן שבמהגרים בהתנחלות החדשה ביותר". אם העברית קשורה לעבר ולכל יהודי ויהודי, היא תהיה משוחררת מכבלי השגרה.

במסה אחרת, שכבר נתפרסמה ב־1919 ושמה "רוח ותקופות בהיסטוריה היהודית"⁹, רוזנצווייג מוכיח, שהעם היהודי הנצחי פטור מן האלימות של הזמן, וכבר לפני שנת 70 היה מנותק ממהלכי ההיסטוריה. אחת מהוכחותיו היא, שהארמית באה במקום העברית כלשון עממית, והעברית הפכה ללשון הקודש, אבל היא לא מתה, – כך הוא כותב – העברית אינה יכולה למות: לשון הקודש קשורה לדת, שרוצה לחיות חיים נצחיים, ולכן אינה כפופה לזמן.

9. מסה זו עדיין לא נכללה בקובץ *Zweistromland*, שהופיע ב־1926. הקובץ הוא הבסיס של *Kleinere Schriften*; כנ"ל, עמ' 12–25.

נוסף על מה שכתב רוזנצווייג במסות הנ"ל, במכתביו וביומנו, יש לנו גם תיעוד, שעדיין¹⁰ לא יצא לאור, ושמאפשר לנו להכיר את גישתו של רוזנצווייג לשפה העברית. יש כאן הערות מכינות לבאום על "רוחה של הלשון העברית"¹¹. בבאום הזה רוזנצווייג מבקש מקהלו לשמור על העברית לטובתם ולטובת ילדיהם. המלים האלה מאשרות מה שכבר היה ידוע לנו ממקורות אחרים: רוזנצווייג העריך מאוד את הלשון העברית.

ברור, שמחשבותיו של רוזנצווייג על הלשון קשורות למחשבותיו על ארץ ישראל. הוא הרגיש את עצמו יהודי של הגלות¹² ורצה להקדיש את חייו לתחייה יהודית בגרמניה. אך עם זאת הכיר בחשיבותן של ארץ ישראל ושל הלשון העברית בתוכה. לדעתו, שום ארץ אחרת לא יכלה להיות ארץ יהודית אלא ארץ ישראל, ושום לשון אחרת לא יכלה להיות הלשון היהודית אלא העברית בלבד. ארץ ישראל הייתה בעיניו ארץ קדושה, והלשון העברית שפת הקודש. השאלה המרכזית, אשר נבעה מחשש לאיבוד הייחודיות, הייתה: האם אנחנו מרגישים יהודים יותר

10. פרופ' ר' הורוביץ תיארה את הארכיון של רוזנצווייג, שנמצא במוסד ליאו בק בניו-יורק. ראה R. Horowitz, *Franz Rosenzweig's Unpublished Writings*, in *Journal of Jewish Studies* XX (1969), pp. 57–80.

11. בלי תאריך (בין 1919 ל-1922).

12. במכתב לבובר מ-18 באוגוסט 1929 הוא קורא לעצמו "יהודי-הגלות"; RR², עמ' 1228.

בארץ ישראל, והאם אנחנו יהודים יותר, אם אנחנו מדברים עברית? בד בבד עם ההכרה שהעם היהודי הוא עם כעמים אחרים, הדגיש רוזנצווייג, שהעם היהודי הוא עם מיוחד, שמחכה בקוצר-רוח למציאות המשיחית. והואיל וראה את עם ישראל כעם נצחי וקדוש, ראה גם את הלשון כמתנת ה', התורמת לייחוד ולאינדיבידואליות של כנסת ישראל.